

MORISENA

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ, ANUL III, NR. 2 (10)/2018

Gugulani din împrejurimile Caransebeșului.
Fotografie cu autor necunoscut, realizată pe la 1890.
Colecția foto: Walter Stahli (Germania)

CENAD - 2018

Sorin Forțiu
(Timișoara)

Banologia (V): Despre un criteriu metodologic greșit (Holban, 1962)

În anul 1962, Maria HOLBAN încearcă să răspundă și la o întrebare complicată: cine stăpânește (cetatea, *Banatus*?) Severinul¹ după anul 1330? Deoarece în tentativa sa ea postulează un criteriu metodologic, pe care-l și absolutizează – valoarea informațiilor referitoare la titlurile unui personaj din textul oricărui document, fie el chiar o diplomă solemnă, este mai mică decât cea oferită în lista demnitarilor înregistrată de către protocolul final al unei act regal solemn² –, vom analiza valabilitatea acestuia.

M. Holban încearcă să demonstreze că Banatul de Severin nu mai are o existență efectivă începând cu luna iulie a anului 1335, iar menționarea calității de ban a lui Dionisie, fiul comitelui Nicolae, fiul lui Ivanca, *de genere* Balog³, într-un act privind o judecată a sa, deci de natură particulară, din **8.05.1338**, este doar o simplă distincție onorifică a fostului titular⁴. Ce "uită" să precizeze autoarea

Notă: Toate **citările** sunt menționate prin folosirea scrisului *italic*. Dacă în acest citat exista deja ceva subliniat cu scris *italic* am recurs la folosirea scrisului normal pentru a indica acest lucru.

1 M. Holban pare că are o defectuoasă înțelegere a relației cetatea Severinului-Banatul de Severin.

2 ... există o deosebire esențială între calitatea de ban de Severin recunoscută unui atare ban, fie chiar în corpul unui document oricât de oficial și apariția acestei calități în lista marilor dregători ai coroanei ungare din protocolul final al diplomelor solemne emenate de cancelaria regală. Constatăm că pe vremea lui Carol Robert, de pildă, banul Dionisie Szecsi^a va fi amintit cu această calitate de ban pînă în 1338 (în fapt, 1341^c -n.m.) în textul unor documente și oficiale și particulare, pe cînd această calitate lipsește din lista marilor dregători din diplomele solemne emenate în aceeași vreme (Holban, 1962, p. 316/2, nota 7). Chiar dacă ar fi așa (dar nu este!), putem spune că Dionisie, fiul comitelui Nicolae, *de genere* Balog, a purtat doar titlul onorific de banus după mai-iunie 1335.

^a rimaszécsi Dénes / Széchy Dénes (l.m.); Dionisie de Rimavská Seč^b (l.r.).

^b Rimaszécs (l.m.); azi, Rimavská Seč, Rimavská Sobota okres, Banskobystrický kraj, SK.

^c **13.09.1341:** *Dionisii magistri dapiferorum ejusdem domini regis, banique de Zeuryno* (Szendrei, III, pp. 44–45, doc 30). ENGEL Pál îl acceptă drept stolnic (*magister dapiferorum regalium*) între 18.03.1322–13.09.1341 și drept ban de Severin între 19.05.1335–13.09.1341 (*vide* Engel, 2003a, *sub voce*).

3 și Balogh.

4 Holban, 1962, p. 328/14 și nota 4; *Eadem*, 1981, p. 138, 139 nota 56.

referitor la acest document, care a supraviețuit în original⁵, este că el a fost emis chiar de către judele regal, între 1328-’49, comitele Paul, fiul lui Simion, de Nagymarton⁶, iar acesta nu ar fi acceptat să-l menționeze pe Dionisie drept *Banum de Zeurinio* dacă el nu ar fi ocupat efectiv, în acel moment, *honorul* respectiv⁷. Din poziția sa, Paul știa foarte bine să facă diferența între un ban *în exercițiu* și un titlu onorific de *banus*. De exemplu, conform unui act datat 8.05.1335⁸, la data de 4.02.1335, judele regal Paul emite o sentință, privindu-l pe îndărătnicul magistru Sebus, fiul comitelui Abraham, după ce a judecat o cauză împreună cu Toma, voievodul transilvan, Dimitrie, vistierul regal, Nicolae, comite de Zala, Ștefan, comite de Nitra, Dominic, comite de Veszprém, *Paul⁹, fost ban de Mačva¹⁰*, care a purtat acest titlu între 1320-’28¹¹ și împreună cu alți nobili, care au făcut parte din acel scaun de judecată. Într-un alt caz, judecat în fața aceluiași jude regal, la data de 19.11.1335¹², Ioan de Alsan, fiul lui Logretus, *de genere* Szentemagocs¹³, ocupant al *honorului* de *Banatus* de Mačva între 1328-’34¹⁴, apare drept *Ioan, fiul lui Logretus, fost ban de Mačva și Ioan fostul ban¹⁵*. De fiecare dată¹⁶ judele Paul are grijă să menționeze că este vorba doar de un titlu onorific, lucru pe care nu-l face în cazul lui Dionisie, Deci, la 8.05.1338, aces-

5 CDP, pp. 216–217, doc 205 (l.l.); AKO, XXII, p. 146, doc 235 (rezumat extins l.m.); DIR, XIV, C. Tr, III, p. 463, doc 385 (minusculă regestă în l.r.).

6 Nagymartoni Pál (l.m.); Engel, 2003b, *sub voce* Fraknoi (Nagy-martoni, Gróf).

7 Opinia exprimată de M. Holban – *Menținerea formală a titlului de ban ca simplă distincție onorifică a fostului titular trădează doar o intenție de a nu socoti chestiunea recuperării banatului [de Severin] ca închisă, ci doar amînată pentru un prilej mai prielnic*^a – denotă doar o imaginație debordantă și o neînțelegere a modului în care a "funcționat" titlul onorific de *banus*. Asupra acestui ultim subiect, *vide* Forțiu, 2017a.

^a Holban, 1962, p. 328/14; *Eadem*, 1981, p. 138.

8 AKO, XIX, pp. 34–35, doc 64.

9 Dorozsma nembeli István fia "Kazal" Pál (l.m.), Paul "Kazal", fiul lui Ștefan, *de genere* Dorozsma (l.r.)

10 paulo q[on]da[m] bano de machou (DL 2877).

11 Engel, 2003a, *sub voce* Macsóí bán (banus Machoviensis), Garai Pál.

12 AKO, XIX, pp. 317–318, doc 709.

13 Szentemagocs nembeli Logretus fia János (Alsáni János) (l.m.); *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Szentemagocs nem 3. tábla: Alsáni.

14 *vide* Engel, 2003a, *sub voce sub voce* Macsóí bán (banus Machoviensis), Alsáni János.

15 *Joha[n]em filium lugroti quo[n]da[m] banu[s] de machow ... joh[ane]s q[uo]nda[m] bano ...* (DL 76516).

16 *vide* și **26.09.1334:** *Nos comes Paulus iudex curie ... magnifici viri Demetrius magister thauarnicorum domini regis et Paulus quondam banus de Machow iudex curie domine regine ibidem personaliter consurgentes, ... magistrum Demetrium et Paulum condam banum* (de două ori) ... *magistrum Demetrium et Paulum banum patronos dictorum monasterio ...* (AO, III, pp. 116–121, doc 87).

ta poartă titlul de ban *în exercițiu*. Același lucru se întâmplă și la data de **13.09.1341**, când el apare drept [*magistri*] *Dionisii magistri dapifferorum ejusdem domini regis, banique de Zeuryno* într-o scrisoare a regelui Carol Robert de Anjou adresat capitolului din Vác¹⁷. Actul regal nu a supraviețuit, dar el este amintit în documentul emis de capitolu, iar călugării de aici nu aveau de unde să știe că, la acea dată, Dionisie este stolnic și ban de Severin decât din misiva regală. M. Holban este forțată să accepte că Dionisie a fost ban de Severin *în exercițiu* în perioada *mai-iunie 1335*, deoarece este *pomenit în această calitate pe* (sic! în) *lista marilor dregători*¹⁸ din eschatocolul unor documente regale. Dacă analizăm cu atenție documentele din această perioadă vom constata că Dionisie apare drept:

- 14.05.1335: stolnic¹⁹ (eschatocol)
- 19.05.1335: stolnic și ban de Severin²⁰ (eschatocol)
- 19.05.1335: stolnic și ban de Severin²¹ (eschatocol)
- <13.06.1335: stolnic și ban de Severin²² (eschatocol)
- 16.06.1335: stolnic²³ (eschatocol)
- 22.06.1335: stolnic și ban de Severin²⁴ (eschatocol)
- 6.07.1335: stolnic²⁵ (eschatocol)
- 17.08.1335: stolnic²⁶ (eschatocol)
- 4.03.1336: ban de Severin și stolnic²⁷
- 25.04.1336: ban de Severin și stolnic²⁸
- 13.10.1336: ban de Severin și stolnic²⁹
- 11.11.1336: ban de Severin și stolnic³⁰.

17 La ordinul regelui Carol Robert de Anjou, capitolul din Vác reambulează hotarul moșiei *Mysskolcz* din comitatul Borsod pentru feciorii decedatului magistru Petru de *Zeech*, Nicolae și *Iwancha* și pentru unchiul lor **Dionisie**, stolnic regal și ban de Severin, și la solicitarea acestora le remite o copie a actului (Szendrei, III, pp. 44–45, doc 30).

18 Holban, 1962, p. 328/14, nota 4; *Eadem*, 1981, p. 139, nota 56.

19 *AKO*, XIX, pp. 118–119, doc 262.

20 *DZ*, X, pp. 211–212, doc 153 (*Dionisio magistro dapiferorum nostrorum, bano de Zeurino*); *AKO*, XIX, p. 125, doc 274; *DIR*, XIV, C. Tr, III, p. 348, doc 236 (registă minusculă).

21 *AKO*, XIX, pp. 126–127, doc 276; *d̄yonisio mag[ist]ro dapifer[orum] nostrorum bano de Zeurino* (DL 58535).

22 *AKO*, XIX, pp. 154–155, doc 337.

23 *AKO*, XIX, p. 159, doc 344.

24 *AKO*, XIX, pp. 166–167, doc 361; *DIRH*, I/1, pp. 633–634, doc DVII (*Dionisio magistro Dapiferorum nostrorum et bano de Zeurino*).

25 *AKO*, XIX, pp. 186–187, doc 408.

26 *AKO*, XIX, pp. 230–231, doc 513.

27 DL 99956; *AKO*, XX, pp. 116–117, doc 94.

28 *viro magnifico Dyonisio bano de Zeurinio magi[st]ro dapif[er]or[um]* (DL 99960); *AKO*, XX, p. 283, doc 381.

29 este vorba de un document palatinal, care este emis în afara tribunalului palatinal, în care îl întâlnim pe *magnifico Dyonisio bano de Zeurinio magi[st]ro dapifero[rum] do[mi]ni regis* (DL 99960; *AKO*, XX, p. 283, doc 381). Palatinul *Wyllermus Drugeter* (Wilhelm Drugeth) îl menționează pe Dionisie drept cumătru al său (*compatri* -Bartal, 1901, p. 151).

30 *Dyonisii bani de Zeurinio magistri dapiferorum regalium*

Trebuie să subliniem că numărul documentelor în care Dionisie este menționat, în anul 1335, cu titlul de ban de Severin este dublu față de cele amintite de către M. Holban (4 *versus* 2). Apoi, observăm că de două ori se întâmplă ca între două perioade în care Dionisie apare numai ca stolnic să existe un document, sau mai multe, care-l indică drept stolnic și purtător al titlului de ban de Severin. Acest lucru ne arată că nu există o legătură intrinsec-univocă între *honorurile* purtate de către Dionisie și felul în care acestea sunt reflectate de lista demnitarilor din eschatocolul documentelor regale, iar criteriul metodologic postulat de Maria HOLBAN nu se confirmă. Ipoteza, avansată interogativ de către aceeași cercetătoare – apariția lui Dionisie drept ban de Severin în perioada mai–iunie 1335 poate fi legată de *trecerea și strămutarea voievodului Bogdan, fiul lui Mykula din țara sa în Ungaria* și de activitatea desfășurată în acest sens de către Ladislau, arhiepiscop de Kalocsa și cancelar regal³¹ –, nu are temeii; regele îl trimite pe Ladislau la frontariile regatului încă dinainte de luna noiembrie a anului 1334. În aceste condiții, de ce ar fi reactivat el *honorul de Banatus de Severin* doar după jumătate de an? Apoi, Ladislau este acolo *până la sărbătoarea adormirii fericitei fecioare*³² (15 august), iar la 6 iulie și 17 august Dionisie este menționat doar ca *magister dapiferorum*.

Modalitatea în care analizează M. Holban³³ documentul judelui regal din **11.11.1336**³⁴ este simptomatic pentru felul în care ea înțelege să reconstruiască trecutul. Actul în cauză conține o decizie judecătorească, a aceluiași Paul de Nagymarton, într-o cauză complexă. Citând "comod", doar după un corpus de documente românesc deficitar, deoarece nu oferea decât o registă incompletă³⁵, Maria HOLBAN

-*AO*, III, pp. 290–296, doc 203 (l.l.); *DIR*, XIV, C. Tr, III, p. 397, doc 306 (registă); *AKO*, XX, pp. 304–305, doc 427; *Idem*, pp. 311–312, doc 436 (rezumat în l.m.).

31 Holban, 1962, p. 327/13; *Eadem*, 1981, pp. 137–138.

32 Holban, 1962, p. 327/13; *Eadem*, 1981, p. 138, și nota 51.

33 Holban, 1962, pp. 326/12–328/14; *Eadem*, 1981, pp. 136–138.

34 *AKO*, XX, pp. 304–305, doc 427; DF 262240; *AKO*, XX, pp. 311–312, doc 436; DL 94069.

Paul judeca cauza pe 27 octombrie^a 1336, iar documentul care conține verdictul este emis la 11.11.1336^b. Regele întărește sentința judelui Paul și emite o scrisoare privilegiată, care conține în transumpt și decizia judelui regal și o întărește cu puterea noului și autenticului sigiliu, la data de *sexto decimo calendae Novembris* (i.e. 17.10.1336). Datarea este defectuoasă; este vorba de luna *Decembris* (i.e. 16.11.).

^a *in vigilia beatorum Simonis et Jude apostolorum / în ajunul binecuvântaților apostoli Simion și Iuda, sărbătoare care cade pe 28 octombrie => 27 octombrie.*

^b *Datum ... sedecimo^c die termini prenotati / Dat ... în a șaisprezecea zi de la sorocul mai sus însemnat* (care este 27 octombrie) => 11 noiembrie.

^c *sedecimo* (l.l.) ≡ *se(xto) decimo* (l.l.).

35 *DIR*, XIV, C. Tr, III, p. 397, doc 306 (cu menționarea *Regest^a după textul lat. din Anjou, III, p. 290–296^b*).

omite componența consistentă a scaunului de judecată: Cenad, arhiepiscop de Esztergom³⁶, fratele Ladislau, arhiepiscop de Kalocsa³⁷, episcopii de Pécs (Ladislau³⁸), Eger (Nicolae³⁹), Zagreb (Ladislau⁴⁰), Cenad (Iacob⁴¹), Transilvania (Andrei⁴²), Vác (fratele Rudolf⁴³), Veszprém (*Meskow*⁴⁴), Beograd (fratele Paul⁴⁵) și Sirmium (Petru⁴⁶), care este și comite al capelei⁴⁷, precum și vistierul Dimitrie⁴⁸, *Mykch*⁴⁹, banul întregii *Sclauonia*, Toma, voievodul transilvan⁵⁰, care este și comite de Solnoc, Paul⁵¹, vistierul reginei, **Dionisie**, magistrul stolnic, care poartă și titlul de ban de *Zewrinio*⁵², Nicolae⁵³, zis Treutel, comite de Pozsony⁵⁴, Oliver, fiul lui Matei, judele curții reginei⁵⁵, care este și comite de Fejér⁵⁶, Paul, zis *Magyar*, castelan de *Gymus*⁵⁷ și Toma, fiul [comite]lui Petru [Magni, *de genere Csór*], castelan de *Chowka-kw*⁵⁸, precum și alți nobili ai regatului.

Dacă comparăm lista judecătorilor menționați de

^a *Printre membrii scaunului de judecată: Iacob episcopul de Cenad, Andrei al Transilvaniei (sic! transilvan), Toma voievodul Transilvaniei (sic! transilvan) și comite de Solnoc, Dionisie banul de Severin și mare (sic! magistrul) stolnic.*

^b *AO*, III, pp. 290–296, doc 203.

36 între 1330–'49.

37 între 1317–25.10.1336^a (*apud Engel*, 2003b, *sub voce* Kalocsai érsek). Scaunul este vacant cu începere din 23.03.1337.

^a corecție: 11.11.1336.

38 între 1315–'46.

39 între 1330–'61.

40 între 1326–'43.

41 între 1333–'43.

42 între 1320–'56.

43 între 1329–'41

44 Meskó, între 1335–'44.

45 *episcopus Nandoralbensis*, 1332–'39.

46 *episcopus Sirmiensi*, 17.10.1336–'47.

47 între 1335–'42.

48 între 1316–'38.

49 a fost *regni Sclavoniae banus* între 1325–'43.

50 între 1321–'42.

51 a fost tezaurar al reginei între 1334–'53.

52 În aceeași zi, **11.11.1336**, capitlul din Buda emite un document în care se menționează prezența personală aici a lui *d̄yonisio bano de Zeurinio ac mag[ist]ro dapiferorum*, fiul lui Nicolae, fiul lui Ivanca, *de genere Balog (Bolug)*, în numele său, al fratelui său, Andrei, episcop transilvan și al nepoților săi, Nicolae, Ivanca, Paul și Iacob, feciorii decedatului Petru (DL 99961; *AKO*, XX, pp. 306–308, doc 430).

53 a ocupat *honorul* între 1323–'49.

54 între 1323–'49.

55 între 1336–'60.

56 atestat 11.11.1336–'39.

57 Gimes (l.m.), Gymeš (l.sl.; azi, Jelenec, Nitriansky kraj, SK).

Paul este atestat castelan între 1322–'45 (*Engel*, 2003b, *sub voce* V. Várnagyok és várbirtokosok, Gimes).

58 Csókakő, Fejér, HU. Toma este atestat castelan între 1328–'55 (*Engel*, 2003b, *sub voce* V. Várnagyok és várbirtokosok, Csókakő).

judele regal Paul⁵⁹ cu demnitarii consemnați în lista din eschatocolul documentului prin care regele Carol Robert de Anjou întărește hotărârea luată⁶⁰ vom observa mai multe diferențe semnificative:

- ordinea celor menționați în ambele documente diferă;
- episcopul de Oradea (Andrei) și cel de Nitra (fratele Vid), palatinul Wilhelm Drugeth, Nicolae, banul de Mačva și magistrul comis Ștefan nu au participat la judecată, dar sunt menționați în lista demnitarilor⁶¹, unde se mai specifică și vacanța scaunelor episcopale de Bosnia și de Győr⁶¹;
- episcopia de Beograd este menționată diferit: *castrum Nandur / Albensis de Nandur*;
- ambii castelani sunt omiși de către documentul regal⁶²;
- porecla comitelui de Pozsony (*dicti Treutel*) nu este menționată decât la componența scaunului de judecată;
- Petru este menționat în eschatocol doar drept episcop de Sirmium, iar calitatea sa de comite al capelei este ignorată⁶²;

59 ... *venerabilium in Christo patrum dominorum Chanadini Strigoniensis, fratris Ladislai Colocensis dei et apostolice sedis gracia ecclesiarum archiepiscoporum, Ladislai Quinqueecclesiensis, Nicolai Agriensis, Ladislai Zagrabiensis, Jacobi Chanadiensis, Andree Transsilvani, Lodolphi Vaciensis, Mesko Wespriemiensis, Petri Sirmiensi comitis capelle regie ac fratris Pauli de castro Nandur ecclesiarum episcoporum nec non magnificorum virorum Demetrii magistri tawarnicorum regalium, Mychk bani tocius Sclavonie, Thome woyuode Transsilvaniensis et comitis de Zonuk, Pauli magistri tawarnicorum domine regine, Dyonisii bani de Zewrinio magistri dapiferorum regalium, Nicolai dicti Treutel comitis Posoniensis, Olyverii filii Mathie iudicis curie regine comitis comitatus Albensis, Pauli dicti Magyar castellani de Gymes et Thome filii Petri castellani de Chokaku magistrorum ac aliorum regni nobilium ...* (*AO*, III, pp. 290–296, doc 203; p. 296).

60 ... *dominis Chanadino Strigoniensi, fratre Ladislao Colocensi archiepiscopis, Ladislao Qquinqueecclesiensi, Andrea Transilvano, Ladislao Zagrabiensi, Andrea Waradiensi, fratre Rodolpko Waziensi, Nicolao Agriensi, Jacobo Chanadiensi, Meskone Wespriemiensi, fratre Wito Nytriensi, Petro Sirmiensi, Boznensi et Jauriensi sedibus vacantibus, ac fratre Paulo Albensi de Nandur ecclesiarum episcopis . . magnificis viris Wyllermo Drugetk palatino et iudice comanorum, Demetrio magistro thavarnicorum nostrorum, Tkoma woyuoda Transsilvano et comite de Zonuk, Paulo iudice curie nostre, Mykch bano tocius Sclavonie, Nicolao [bano] de Mackow, Olyverio iudice curie dicte domine regine . . Paulo magistro thavarnicorum eiusdem, Dyonisio dapiferorum et Stephano agazonum nostrorum magistris et Nicolao comite Posoniensi ...* (*AO*, III, pp. 290–296, doc 203; p. 298).

61 Normal!

62 Normal; în timpul Angevinilor, după anul 1323, lista nominală a înalților demnitari bisericești și laici ai regatului cuprinsă în eschatocolul documentelor regale a suferit o schimbare importantă (*Engel*, 2006, p. 168). Toate *honorurile* de *Comitatus* au fost excluse treptat (excepție făcând *honorul Comitatus Posoniensis*). Dar nici această explicație nu este infailibilă; de exemplu, în anul 1340, pe 19 decembrie, *Pousa* de Szer, comite de Caraș la acea dată, apare în lista demnitarilor din eschatocolul a două

- titlul de comite de Fejér a lui Oliver este preterat în protocolul final al documentului regal⁶²;

- probabil dintr-o neatenție a scribului⁶³, titlul de ban de Mačva în exercițiu purtat de către Nicolae⁶⁴ nu este specificat clar în lista demnitarilor cuprinsă de către eschatocolul documentului regal, unde acesta apare doar drept *Nicolao de Mackow*.

Ultimele trei observații ne arată că omisiunea titlului de ban în exercițiu în cazul lui Dionisie nu este singulară și poate avea și alte explicații decât postulata valoare diferită a informațiilor din cuprinsul unei diplome și cea din lista demnitarilor înregistrată de către protocolul final al documentului. În fapt, nu știm de ce *honorul de Banatus de Severin* nu este menționat constant în lista demnitarilor din eschatocolul documentelor regale în această perioadă. Este vorba de o cutumă ale cărei resorturi intime nu suntem încă capabili a le descifra cu claritate, iar a construi scenarii istoriografice pe baza acestei realități este tare periculos.

Printre multele afirmații făcute de către M. Holban, care trebuie neapărat corectate, se numără și cele referitoare la faptul că [După anul 1336 și] *Pînă la moartea lui Carol Robert* (i.e. † 16.07.1342 -n.m.) nu mai apare niciodată vreun ban de Severin în înșiruirea marilor dregători din diplomele solemne, ... întrucît banatul său (i.e. cel de Severin, unde Dionisie ocupase *honorul* -n.m.) nu mai are o existență efectivă. Menținerea formală a titlului de ban ca simplă distincție onorifică a fostului titular trădează doar amânarea recuperării banatului⁶⁵. Ultima aserțiune denotă doar faptul că, în fapt, M. H. nu a înțeles cum a "funcționat" titlul onorific de *banus*, care nu ascunde vreodată vreo intenție absconsă a regalității, ci este doar o simplă cutumă. Biblioteca filialei din Cluj-Napoca a Academiei (foste R.S.R.) deține un document din 5.03.1338 prin care regele Carol Robert de Anjou întărește și transcrie o scrisoare regală deschisă și o transformă într-o scrisoare privilegiată, iar în lista demnitarilor din eschatocolul noului document se numără și *Dionisie, ban de Severin și stolnic*⁶⁶. În întreaga perioadă invocată⁶⁷, Dionisie este recunoscut de către rege, de palatin, de judele regal, precum și de autoritățile ecleziastice, drept ban în exercițiu. Cât despre *honorul de Banatus de Severin*, acesta a dăinuit atâta vreme cât titlul de *banus de Severin* este menționat în documente⁶⁸. Chiar

documente regale^a doar cu numele, fără să-i fie menționată calitatea.

^a AKO, XXIV, pp. 335–336, doc 737; *Ibidem*, p. 336, doc 738.

63 documentul nu este deteriorat în această porțiune.

64 atestat 14.05.1335–8.07.1339 (Engel, 2003a, *sub voce* Macsói bán, Ostfi Miklós)

65 Holban, 1962, p. 316/2 și 328/14; *Eadem*, 1981, p. 127 și 138.

66 *dyonisio bano de Zeurino [et] mag[ist]ro dapif[er]o[rum] n[os]tr[or]um* (DF 247883; AKO, XXII, p. 72, doc 104).

67 Analiza extinsă urmează să fie publicată cu altă ocazie.

68 de aceea, nu se poate accepta afirmația *calitatea de castelan de Mehadia o înlocuia provizoriu pe cea de ban* (Holban, 1962, p. 329/15; *Eadem*, 1981, p. 139).

dacă există presupunerea că acest *honor* nu poate exista decât în cazul în care regalitatea deține cetatea Severinului, în fapt, acum, se pare că nu există o relație biunivocă între cele două probleme; banul putea rezida și la Mehadia. Acest lucru este indicat de faptul că nu știm exact care a fost soarta cetății Severinului după anul 1330, iar Dionisie (15.08.1331) și Ștefan (4.07.1349) poartă titlul de *banus de Severin* și ocupă *honorul de castelani ai Mehadie*⁶⁹. Cu altă ocazie am arătat că demnitățile multiple (ban de Severin + comite) sunt "ceva" obișnuit⁷⁰; de aceea nu putem accepta nici afirmația *După 1330 titlul de ban, adăogat (sic!) doar ca un accesoriu la cel real de mare (!)*⁷¹ stolnic⁷².

Este foarte posibil ca Dionisie să fi ocupat *honorul de Banatus de Severin* atâta timp cât l-a deținut și pe cel de magistrul stolnic (după luna septembrie a anului 1330⁷³). De exemplu, dacă analizăm apariția lui Dionisie în documentele din anul 1341:

29.01.1341: stolnic⁷⁴

3.08.1341: *Dionisii bani de Zeurinio*⁷⁵

13.09.1341: *Dionisii magistri dapifferorum ejusdem domini regis, banique de Zeuryno*⁷⁶

27.09.1341: *Dionisii banii*⁷⁷

29.09.1341: *măritului bărbat Dionisie banul ... Dionisie*

69 M. Holban afirmă că 22 februarie 1324, când întâlnim ultima menționare a lui Dionisie în calitate de castelan de Mehadia (Holban, 1962, p. 320/6; *Eadem*, 1981, p. 131). În fapt, această calitate apare și în documente datate 18.12.1324, 29.08.1327, 10.12.1327, 27.03.1329 și 15.08.1331 (asupra acestei probleme voi reveni cu altă ocazie).

70 Forțiu, 2017.

71 nu se cade a traduce *magister* drept "mare(le)" pentru există pericolul confuziei cu membrii divanului din Muntenia și Moldova, iar cuvântul are propriul echivalent în limba română.

72 Holban, 1962, p. 329/15; *Eadem*, 1981, p. 139.

73 ENGEL Pál arată că el este atestat purtând titlul de ban în perioada 19.05.1335–13.09.1341^a (Engel, 2003a, *sub voce* Szörényi bán (banus Zewriniensis)) și ignoră cu nonșalanță informația care-l plasează drept ocupant al *honorului de Banatus* din luna septembrie 1330.

^a în fapt, el afirmă și că Dionisie apare în documente doar până la data de 13.09.1341^b în condițiile în care și două săptămâni mai târziu, la 27 și 29 septembrie, îl găsim încă în înscrisuri.

^b Engel, 2003b, *sub voce* Balog nem 3. Szécsi, 1. tábla. La *Ibidem*, *sub voce* Balog nem 3. Szécsi, 3. tábla: rimaszécsi ág apare mai lax anul 1341.

74 în lista demnitarilor din eschatocolul unui document regal (AKO, XXV, pp. 43–44, doc 85).

75 Capitlul din Agria îi scrie regelui Carol Robert de Anjou că la hotărnicia moșiei *Busdarvolge* din comitatul Gömör a participat și comite *Nicolao filio Pauli de Jene ... procuratoribus Dionisii banii de Zeurinio* (AO, IV, pp. 117–118, doc 86; AKO, XXV, p. 255, doc 543).

76 Szendrei, III, pp. 44–45, doc 30.

77 AKO, XXV, pp. 325–327, doc 683; AO, IV, pp. 143–147, doc 99; DIR, XIV, C. Tr, IV, pp. 49–53, doc 56.

banul⁷⁸

vom observa că la sfârșitul lunii ianuarie a anului 1341, Dionisie apare încă drept stolnic în lista demnitarilor. La începutul lunii august este menționat drept ban de Severin. La mijlocul lunii septembrie îl găsim ca stolnic și ban de Severin într-o misivă regală. Doar la sfârșitul lunii septembrie 1341 pare că poartă titlul onorific de *banus*⁷⁹, dar documentele din 27 și 29 septembrie sunt doar niște acte de punere în posesie și hotărnicie, a moșiei Vălcău din comitatul Crasna, în care Dionisie apare doar incidental drept megieș. În fapt, nu știm cât a mai ocupat Dionisie *honorul* de *Banatus* și pe cel de magistrul stolnic după data de 13.09.1341. Posibil chiar până la mijlocul lunii decembrie 1342⁸⁰, deoarece doar atunci îi putem atesta documentar pe înlocuitorii săi⁸¹.

Cât despre succedaneul lui Dionisie, Ștefan, fiul lui Dionisie, *de genere* Tomaj, M. Holban subliniază apăsător că *el nu apare niciodată [ca ban de Severin] pe (sic! în) lista dregătorilor în (sic! din) protocolul final al diplomelor solemne date de rege[le Ludovic I]*⁸² în perioada 1343–'50⁸³. În fapt, chiar în primul document care-l atestă în acest *honor*, cel din 19.12.1342⁸⁴, pe care M. Holban "omite" cu

78 AKO, XXV, pp. 330–332, doc 690; DIR, XIV, C. Tr, IV, pp. 54–58, doc 58.

79 lipsa locației este un prim criteriu de luat în seamă în momentul în care încercăm să decelăm între un ban *în exercițiu*, unde aceasta se specifică și un titlu onorific, caz în care locația, de obicei, nu mai este menționată.

80 ori măcar până la mijlocul lunii octombrie al aceluiași an. Regele Carol Robert de Anjou moare la data de 16.07.1342, iar cinci zile mai târziu este încoronat Ludovic I *cel Mare*. Până la mijlocul lunii octombrie nu se întâmplă nimic. Apoi, apar noi personaje drept palatin (13.10.1342), magistrul ușier (17.10.1342), voievod transilvan (21.10.1342), vîstier (28.10.1342, 19.12.1342). Nu putem exclude posibilitatea ca și *honorul* de *Banatus* de Severin să-și fi schimbat titularul la mijlocul lunii octombrie 1342.

81 **19.12.1342** (DL 36771): un nou stolnic^a și un alt ban de Severin^b, care sunt menționați în lista demnitarilor din eschatocolul documentului (*vide* și Engel, 2003a, *sub voce* Asztalnokmester (magister dapiferorum regaliu), Szörényi bán (banus Zewrinensis)).

^a *Nicolao, filio Petri, dapiferorum* (DL 36771); Szécsi Miklós, Péter fia: Miklós (l.m.); Nicolae, fiul lui Petru, *de genere* Balog (l.r.). Nicolae a fost nepot de frate al fostului stolnic Dionisie (*vide* Engel, 2003b, *sub voce* Balog nem 3. Szécsi 1. tábla). La data de 5.06.1342, acesta apare doar drept *magister* într-o cauză judecată de judele regal Paul (AKO, XXVI, pp. 291–234, doc 291).

^b *Stephano Bano Filio Dionisij de Zeurino* (DL 36771); Losonci István (l.m.); Ștefan, fiul lui Dionisie, *de genere* Tomaj / Ștefan de Losonc (l.r.) (*vide* Engel, 2003b, *sub voce* Tomaj nem 2. tábla: Losonci).

82 Holban, 1962, p. 329/15; *Eadem*, 1981, p. 139.

83 Holban, 1962, pp. 326/12–327/13, nota 5; *Eadem*, 1981, p. 137, nota 47.

84 AKO, XXVI, pp. 434–435, doc 657.

nonșalanță să-l amintească⁸⁵, acesta apare chiar în lista dregătorilor, din eschatocolul unui document de confirmare a unei danii de către noul rege, drept *Stephano Bano Filio Dionisij de Zeurino*^{81b, 86}. Aceeași situație o regăsim anul următor în eschatocolul documentelor din 26.03.1343⁸⁷ și 27.04.1343⁸⁸. Peste trei ani, la 11.12.1346, Ștefan, ban de *Zewrin*, apare din nou în lista demnitarilor din protocolul final al unui document regal⁸⁹.

Cât despre documentele invocate⁹⁰ în sprijinul aserțiunii sale referitoare la purtarea titlului de ban doar onorific și de către Ștefan, cel puțin cele din 6.10.1343⁹¹ și 26.09.1345⁹² sunt în aceeași situație cu cel din 19.12.1342; ambele sunt acțiuni judecătorești, prima în fața palatinului Nicolae și a doua o sentință a judeului regal Paul. Nicidecum nu ar fi acceptat/utilizat un titlu de ban *în exercițiu* în locul celui onorific. Apoi, actul din 5.02.1347, amintit și el de către M. Holban, este o poruncă a regelui Ludovic I, adresată capitlului bisericii din Eger, prin care se solicită cercetarea unei plângeri făcute de către *domini Stephani Bano de Zeurino*⁹³. Peste doar trei luni, la data de 19.05.1347, regele vestește că a oferit dreptul de-a *jus gladii* pe moșiile lor *Zeech, Bolug și Myskouch* feciorilor magistrului Petru de *Zeech, de genere Bolug*, Nicolae, banul întregii *Sclauonia* și al Croației, stolnicului *Iwanka*, fratelui lor *carnalis*, Iacob, precum și băieților lui *Dionisie, fost ban de Severin*⁹⁴, Blasiu, Toma și Petru. Dacă nici regele nu mai știe cine este (i.e. are dreptul să poarte titlul de), și cine nu, ban de Severin, atunci... Înainte de 27.02.1348, regele Ludovic I adeverește într-un act că magistrii Ștefan, *bani de Zeurino* și fratele său *Deseu* sunt cu el în Italia⁹⁵. La data de 18.04.1348⁹⁶, din Avignon, Papa Clement al VI-lea îi

85 Holban, 1962, pp. 326/12–327/13, nota 4; *Ibidem*, pp. 328/14–329/15; *Eadem*, 1981, p. 137, nota 47; *Ibidem*, p. 139. Regesta documentului era disponibilă deja în DIR, XIV, C. Tr, IV, p. 113, doc 125, cu specificarea *Regest după textul lat. din Hurmuzaki-Densușianu, I. 1, p. 672–673*^a.

^a DIRH, I/1, pp. 672–673, doc DXXXV (cu eschatocol complet și indicarea sursei bibliografice *Fejér; IX. I. pag. 55*).^b

^b CD, IX/1, pp. 55–56, doc V (cu eschatocol complet).

86 Ștefan, banul de Severin, fiul lui Dionisie (tr.m.).

87 AKO, XXVII, pp. 120–122, doc 132.

88 AKO, XXVII, pp. 159–160, doc 210.

89 AKO, XXX, p. 501, doc 905.

90 Holban, 1962, pp. 326/12, nota 5; *Eadem*, 1981, p. 137, nota 47.

91 AKO, XXVII, p. 400, doc 664.

92 AKO, XXIX, pp. 352–353, doc 607.

93 SB, III, p. 5, doc 9; DIR, XIV, C. Tr, IV, p. 332, doc 498; AKO, XXXI, pp. 68–69, doc 80.

94 *filios Dyonisij q[uo]ndam bani de Zeurino* (DL 100037). Greșit *néhai Dénes Zeurinum-i bán fia / fii decedatului Dionisie, ban de Severin* (tr.m.) la SEBŐK Ferenc (AKO, XXXI, p. 245, doc 439).

95 DF 260621; AKO, XXXII, p. 76, doc 78; DIR, XIV, C. Tr, IV, pp. 417–418, doc 602.

96 XII Kalendas Martii (l.l.); datat greșit *februarie 24* (DIR,

scrie și lui *Stephano [filii] Dionysii Bano de Scenicin*⁹⁷ (i.e. Severin)⁹⁸. La 4.07.1349, regele Ludovic I, la cererea lui *magnificus vir St[ephanus] filius dyonisy banus de Zewrino castellannus de myhald*⁹⁹, care se prezintă personal în fața sa, donează *locum seu situm ville Belenus*¹⁰⁰, din districtul Cuesti (*Kuesd*), în vederea colonizării acestuia, servitorilor banului, Ioan și Marc, fiii lui Hench¹⁰¹, și descendenților lor, pentru slujba lor credincioasă.

Ultimele apariții ca ban de Severin ale lui Ștefan au loc în anul 1349, fiind în legătură cu moșia sa *Abad*¹⁰²:

14.10.1348: regele ordonă palatinului Nicolae să verifice, în congregația comitatului *Heueswyuar*, dacă pretenția ridicată de către *magnificus vir Stephanus banus de Zeurinio filius Dionisii*¹⁰³ și fratele său *Desew* referitor la moșia numită *Abad, iuxta fluvium Tycie*, este adevărată, iar dacă se adevărește aceștia să fie din nou puși în posesie în numele regelui¹⁰⁴.

17.07.1349: palatinul Nicolae, jude al cumanilor, anunță că în congregația nobiliară generală, ținută la data de 13 iulie lângă râul Eger (*Agria*), în comitatul *Heueswyuar*, Mihai cel Negru, fiul lui Nicolae de *Opaz*, în numele lui Ștefan, banul de Severin, a prezentat un privilegiu regal, întărit cu pecetea cea mare. Palatinul i-a întrebat pe vice-comite, pe juzii nobiliari și pe nobilii comitatului, care au jurat și au răspuns că pe moșia *Abad*, a lui Ștefan banul și a fratelui său *Desew*, din timpuri străvechi era un bac folosit la trecerea râului Tisza (*Ticya*). În acest sens, palatinul emite un document întărit cu pecetea sa, a vice-comitelui și a juzilor nobiliari¹⁰⁵.

1.11.1349: Ștefan, ban de Severin și fratele său *Desew* se prezintă personal în fața regelui la Alba Iulia și prezintă documentul palatinal din 17 iulie, pe baza căruia solicită refacerea bacului de pe moșia lor *Abad* la starea sa inițială¹⁰⁶.

XIV, C. Tr, IV, pp. 416–417, doc 601; preluat și de M. Holban); datat febr. 19. de către SEBŐK Ferenc (*AKO*, XXXII, pp. 72–73, doc 68).

97 *Soemtin* la SEBŐK Ferenc (*AKO*, XXXII, pp. 72–73, doc 68).

98 DF 291884; *DIR*, XIV, C. Tr, IV, pp. 416–417, doc 601; *AKO*, pp. 72–73, doc 68.

99 DL 51520.

100 azi, satul Biniș, com. Doclin, jud. Caraș-Severin, RO.

101 *DIR*, XIV, C. Tr, IV, p. 488, doc 705 (regestă cu informații greșite); *AKO*, XXXIII, pp. 251–252, doc 498.

102 la NV de Tomajmonostora, pe malul stâng al râului Tisza, există localitatea Abádszalók, formată în anul 1895 din Tiszaabád și Tiszaszalók. La Abád exista un important vad de trecere al râului.

103 *AO*, V, pp. 240–241, doc 119.

104 *AKO*, XXXII, p. 335, doc 683.

105 *AKO*, XXXIII, pp. 273–274, doc 547.

106 *AKO*, XXXIII, p. 398, doc 817.

La data de **1.05.1355**, prin sentința judeului regal Nicolae Drugeth, după o lungă judecată între episcopul de Pécs și magistrul Dionisie, fiul fostului ban Ștefan, fiul lui Dionisie de *Lochonch*^a, bacul de la Abad și drumul de aici, de unde se percepea

2.11.1349: regele ordonă capitlului din Eger ca să transcrie și să emită o scrisoare privilegiată după scrisoarea sa deschisă, întărită cu pecetea cea mare, din 1 noiembrie, care le va fi prezentată de către Ștefan, ban de Severin și fratele său, *Desew*, ori de procuratori sau alți oficiali ai acestora¹⁰⁷.

5.11.1349: din Alba Iulia (*terra transsilvana in Alba Iulae*), regele Ludovic I scrie judeului (*villico*) satului *Kooch* și oaspeților locuitori acolo, precum și cumanilor din regiunea satelor numite *Abad* și *Thomeymunustura*¹⁰⁸, că *magnificus vir Stephanus banus de Zeurino* i s-a plâns că aceștia îi folosesc moșiile respective, în principal pescăria numită *Illev*. Regele menționează că moșiile de aici sunt în proprietatea deplină și exclusivă a nobilului Ștefan, ban de Severin și interzice folosirea acestora de către sătenii din *Kooch* și de către cumanii din ținut¹⁰⁹. Aceasta este ultima menționare a lui Ștefan drept ban de Severin. Anul următor, 13.04.1350¹¹⁰, 25.09.1350¹¹¹ și 17.10.1350¹¹², el este amintit drept *magistri Stephani quondam bani de Zeurynio / magistrul Ștefan, fost ban de Severin*, sau simplu *magistro Stephano quondam bano / magistrul Ștefan, fost(ul) ban*.

Înlocuitorul lui Ștefan, magistrul Nicolae, fiul lui Petru, *de genere Balog*, ramura Lendva de Sus¹¹³, este atestat documentar¹¹⁴ ocupând *honorul de Banatus* de Severin

vamă, este scos în afara legii, iar negustorii care-l vor mai folosi riscau să-și piardă toate mărfurile și bunurile. Episcopul a putut prezenta un document regal mai vechi, din anul 1347, prin care vama lor de pe moșia *Porozlow* le fusese donată (DL 3962).

^a *mag[iste]r dijonisius filius St[epha]ni q[uo]ndam bani filij dionisy de Lochonch* (DL 3962).

107 *AKO*, XXXIII, p. 398, doc 819.

108 azi, Tomajmonostora, Jász-Nagykun-Szolnok megye, Kunhegyesi járas, HU.

109 *Bánffy*, I, pp. 164–165, doc CXL; *DIR*, XIV, C. Tr, IV, pp. 519–520, doc 754; *AKO*, XXXIII, p. 412, doc 836.

110 **13.04.1350:** regele Ludovic I poruncește capitlului din Vác să-l pună în posesie pe *magnifici viri magistri Stephani filii Dionisii, quondam bani de Zewrimio, nunc castellani nostri de Gymus^a, dilecti et fidelis nostri*, cu moșia regală numită *Zauz* din comitatul *Newgradiensis*, împreună cu toate pertinențele și cu castrul aferent, primite de *Stephano bano* și descendenții săi cu titlul de nouă donație (*Bánffy*, I, pp. 166–168, doc CXLII; *AKO*, XXXIV, pp. 184–185, doc 292).

^a Gimes (l.m.); azi, Jelenec, Nitriansky kraj, SK.

111 *Bánffy*, I, p. 171, doc CXLIV; *AKO*, XXXIV, p. 362, doc 654.

112 *Bánffy*, I, p. 172, doc CXLV; *AKO*, XXXIV, pp. 380–381, doc 692.

113 Szécsi Miklós (l.m.); Nicolae este nepotul de frate al lui Dionisie^a, banul de Severin (*vide nota 81^a*).

^a M. Holban îl crede greșit a fi *fiul fostului ban din 1330*, Dionisie (Holban, 1962, p. 334/20; *Eadem*, 1981, p. 144). Lucrurile au fost clarificate, încă din anul 1900, de către KARÁCSONYI János (Karácsonyi, I, p. 176, 178). Un act palatinal, datat 18.02.1355, îl menționează drept *Nicolao filio Petri de Zeurinio banis* (*AO*, VI, p. 263).

114 Greșit 30 octombrie 1350 la M. Holban (Holban, 1962, p. 334/20; *Eadem*, 1981, p. 144).

prin menționarea sa drept *Nicolao de Zewrino banus* în lista demnitarilor din eschatocolul unui document regal la data de **14.03.1350**¹¹⁵. *Apoi* (sic!) *pînă în februarie 1355 inclusiv, îl vom afla [pe Nicolae] nelipsit dintre marii dregători ai coroanei*¹¹⁶ ... *Dar îndată după aceea* (i.e. 2.02.¹¹⁷ și 18.02.1355¹¹⁸ -n.m.) *dispare banul de Severin dintre marii dregători ai coroanei* ... susține Holban¹¹⁹. În fapt, urmașul lui Nicolae¹²⁰, Dionisie¹²¹, fiul lui Ștefan, *de genere Herman*¹²², apare cel puțin de două ori menționat cu titlul de ban de Severin în lista demnitarilor din eschatocolul unor diplome solemne în anul 1359¹²³. El nu a fost o apariție *efemeră*¹²⁴, ci a purtat titlul de ban în exercițiu vreme de mai bine de patru ani¹²⁵. Apoi, la 10.11.1359, Dionisie

115 DL 5171.

116 oare? Vom putea fi siguri doar după ce vor fi publicate și volumele XXXV–XXXVII, XXXIX din noua serie *Anjou–kori Oklevéltár*.

117 în lista demnitarilor din eschatocolul unui document regal: *Nicolao filio Wgrini de Machow, Nicolao tocius Sclauonie et Croacie ac Nicolao de Zeurinio banis* (DZ, XII, pp. 267–268, doc 203).

118 într-un document palatinal: *Nicolao filio St[ephani] tocius Sclavonie et Croacie et altero Nicolao filio Petri de Zeurinio bonis* (sic! *banis* -n.m.) (DZ, XII, pp. 271–276, doc 206; p. 272).

119 afirmația este în contradicție cu realitatea ascunsă într-o notă câteva pagini mai târziu (Holban, 1962, p. 342/28, nota 1; *Eadem*, 1981, p. 152, nota 109). Dar cum aceasta vine cumva în contradicție cu scenariul istoriografic imaginat de M. Holban, cercetătoarei nu-i rămâne altceva decât să pună sub semnul întrebării cele două documente și să-și ia o măsură de "siguranță", la fel de imaginativă și fără acoperire documentară precum întreg scenariul scormit.

120 *vide Anexa I*.

121 PESTY Frigyes citează un document al lui *Dionisio de Zeurinio banus* din 28.05.1355 (SB, I, pp. 261–262, cu bibliografia veche; cu o confuzie majoră a banului, pe care-l crede a fi *Pelsöczy Bubek Dénes*). ENGEL Pál îl indică ocupând *honorul* la data de 26.06.1355 (Engel, 2003a, *sub voce* Szörényi bán (banus Zewriniensis)), dar documentul invocat îl arată doar drept *dionisio agasonu[m]*^a, iar în înșiruirea banilor – *nicolai totius Sclauonie et Croatie, Nicolao de Mathow ba[n]is* – el nu apare (DL 4476).

^a *honor* în care este atestat la 26.03.1343 (Engel, 2003a, *sub voce* Lovászmester (magister agazonum regalium)).

122 Simontornyai Lackfi Dénes; Hermán nembeli István fia, Dénes (l.m.) (Engel, 2003b, *sub voce* Hermán nem 2. tábla: Lackfi).

123 **25.04.1359**: *Leustachio Sclauonie, Nicolao de Zeech tocius Croacie et Dalmacie, Nicolao de Machow et Dyonisio de Zeurino banis* (DZ, XII, pp. 565–566, doc 427).

31.04.1359: *Leustachio Sclauonie, Nicolao de Zeech tocius Croatie et Dalmatie, Nicolao de Machow et Dyonisio de Zewrino banis* (DZ, XII, pp. 568–569, doc 429).

124 Holban, 1962, p. 342/28, nota 1; *Eadem*, 1981, p. 152, nota 109.

125 Engel, 2003a *sub voce* Szörényi bán (banus Zewriniensis): *Lackfi Dénes* (atestat documentar 26.06.1355–30.04.1359^a; îm-

este atestat drept voievod transilvan, iar *honorul* de *Banatus* de Severin devine *vacante*, pentru regatul ungar, până în anul 1375.

Surprinzător de multe inadvertențe, lacune, informații greșite, concluzii eronate etc. ne fac să recomandăm citarea studiilor scrise de Maria HOLBAN¹²⁶ doar după temeinice reverificări.

Anexa I

Într-un document regal solemn, publicat de către FEJÉR György în 1833, datat *Anno Domini MCCCLVI*. (i.e. 1356) *Sexto kalendas mensis Octobris* (i.e. 26.09.), *regni autem nostri anno quindecimo*. (i.e. 1356), lista demnitarilor din eschatocol îi conține și pe *Magnificis viris Nicolao Palatino et Iudice Cumanorum, Nicolao, filio Laurentii, Vaiuoda Transyluano, et Comite de Zonuk Cykow Magistro Thawarnicorum nostrorum, Comite Thoma, Iudice Curiae nostrae, Andrea, filio Laczk, de Machow, et Nicolao de Zewrino, Banis, Oliuero Iudice Curiae Dominae reginae, Genitricis nostrae, charissimae, nec non Comite castriferrei et Sopronien[si]. Theuteus Thawarnicorum eiusdem Dominae reginae, et Ianitorum nostrorum Magistro, Leukus Dapiferorum, et Pincernarum, Dionysio Agazonum, nec non Ioanne, filio eiusdem Oliuerei Dapiferorum reginalium Magistro, Simeone, filio Mauriti, Comite Posonien[si]*¹²⁷. Această înșiruire ridică multe probleme, care indică o datare defectuoasă a documentului de către editor¹²⁸:

-Nicolae "Kont", fiul lui Laurențiu "Tót" de Raholca (Raholcai "Kont" Miklós -l.m.) este atestat drept voievod transilvan între 6.12.1351 și 21.03.1356, iar înlocuitorul lui, Andrei, fiul lui *Lack, de genere Herman* (Lackfi András -l.m.), ocupă deja *honorul* la data de 6.04.1356;

-Andrei, fiul lui *Lack, de genere Herman* este atestat ban de Mačva în exercițiu din 24.04.1353 și până la 21.10.1354, iar la data de 18.02.1355 el poartă deja titlul de ban doar onorific;

-îl găsim pe Nicolae drept ban de Severin *în exercițiu* până la 2.02.1355, iar înlocuitorul lui, Dionisie, este deja menționat la 28.05.1355;

-Toma de Szécsény, fiul lui Vulpe/Farkas, *de genere Kacsics* (Szécsényi Tamás -l.m.) este jude regal doar până la data de 29.03.1354;

-Ștefan "*Theuteus*", fiul lui Emeric de Becse (Becsei Töttös -l.m.) este tezaurar al reginei și ușier regal până la data de

preună cu *honorurile* de magistru comis și cele de comite de Caraș și comite de Keve).

^a greșit! *vide supra* notele 121 și 123.

126 Holban, 1981a, cel puțin cele trei studii publicate în Holban, 1981a, pp. 49–154.

127 CD, IX/2, pp. 481–483, doc CCXXXI (*non vide* originalul documentului).

128 În anul 1877, PESTY Frigyes afirma că *Fejér idézett oklevélnék keltje gyanús*, fără să ofere și o soluție (SB, I, p. 262).

6.11.1353, iar din 18.11.1353 ultimul *honor* este ocupat deja de către Toma, fiul lui Petru "cel Mare", de *genere* Csor (Gönyüi Tamás -l.m.);

-Ioan, fiul lui Oliver, de *genere* Ratot, ramura Paksi (Paksi János -l.m.) este stolnic al reginei până la data de 11.03.1354.

Pentru a fi în consonanță cu perioadele în care toți demnitarii menționați în eschatocol au ocupat *honorurile* respective, documentul trebuie să fie anterior datei de 6.11.1353 și *post* 24.04.1353. Dacă luăm în considerare elementele de datare, MCCCLVI. ar trebui să fie MCCCLIII²⁹, iar *quindecimo* este *tredecimo*¹³⁰ => **26.09.1353**, iar *Nicolao de Zewrino* este Nicolae, fiul lui Petru, de *genere* Balog, ramura Lendva de Sus. Deci, **nu** există vreun alt ban de Severin între Nicolae și Dionisie.

Bibliografie:

AKO = *Anjou-kori oklevéltár / Documenta res hungaricas tempore regum andegavensium illustrantia*, Fundavit Julius KRISTÓ, I.–XL., Budapest–Szeged, 1990–2014, ISBN 963 481 852 8 Ö.

AO = *Anjoukori okmánytár / Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*, Szerkeszti NAGY Imre, Tasnádi NAGY Gyula, I–VII Kötet, Budapest, 1878–1920 (Monumenta Hungariae Historica / Magyar Történelmi Emlékek, Első Osztály, Okmánytárak, A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága).

Bánffy = VARJÚ Elemér, IVÁNYI Béla, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez*, I–II. Budapest, 1908–1928.

Bartal, 1901 = Antonius BARTAL, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*, Academiae Litterarum Hungaricae, Lipsiae (i.e. Leipzig -n.m.), In aedibus B. G. TEUBNER, [Budapestini, Sumptibus Societatis Frankliniae], MCM I (i.e. 1901 -n.m.), XXVIII + 722 + [1] pg.

CD = FEJÉR György, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis • Magyarország Egyházi és Világi Okmánytára*, I–XI tomos/kötet, Buda, 1829–1844.

CDP = *Codex Diplomaticus Patriae • Hazai Oklevéltár 1234–1536*, NAGY Imre, DEÁK Farkas, NAGY Gyula, M[agyar]. Történelmi Társulat, Budapest, 1879, VIII + 491 + [1] pg.

DIR, XIV, C. Tr, II = *Documente privind istoria României*, Veacul XIV, C. Transilvania, Vol. II (1321–1330), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Ed. Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1953, LXXX + 419 + [2] pg.

DIR, XIV, C. Tr, III = *Documente privind istoria României*, Ve-

cul XIV, C. Transilvania, Vol. III (1331–1340), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Ed. Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1954, LXXVI + 614 pg.

DIR, XIV, C. Tr, IV = *Documente privind istoria României*, Veacul XIV, C. Transilvania, Vol. IV (1341–1350), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Ed. Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1954, LXIV + [2] + 699 pg.

DIRH, I/1 = Eudoxiu de HURMUZAKI, Nic[olae]. DENSUSIANU, *Documente privitoare la Istoria Românilor ...*, [Volumul I, Partea 1] 1199–1345, Publicate sub auspiciile Academiei Române și ale Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, București, 1887, XXX + [2] + 701 pg. + V. Tab[ele]. **DF** = *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai fényképgyűjtemény*.

DL = *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai levéltár*.

DZ, I–XV = T[adija]. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.*, Volumen / Svezak I–XV, Zagreb, 1904–1916.

Engel, 2003a = ENGEL Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, În: *Ibi-dem, Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD könyvtár IV. – Család-történet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.

Engel, 2003b = ENGEL Pál, *Középkori magyar genealógia*, În: *Ibidem, Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD Könyvtár, IV, Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.

Engel, 2006 = Pál ENGEL, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2006, 392 pg. + 7 hărți, ISBN 973-7867-63-7, 978-973-7867-63-6.

Forțiu, 2017 = Sorin FORȚIU, *Un cumul de demnități: ban de Severin și comite*, În: *Morisena*, Anul II, Nr. 3 (7) / 2017, pp. 13–20.

Forțiu, 2017a = Sorin FORȚIU, *Despre titlul onorific de "banus"*, În: *ArheoVest*, Nr. V: In Honorem Doina Benea, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Timișoara, 25 noiembrie 2017, Vol. 1: Arheologie, Vol. 2: Metode Interdisciplinare și Istorie, Editor: Sorin FORȚIU (cu mulțumiri pentru ajutorul punctual acordat lui Andrei STAVILĂ, Cristian

129 posibil, nu ar fi primul III văzut drept VI.

130 probabil că editarea s-a făcut doar după anul calendaristic, din care s-a dedus direct anul de domnie.

OPREAN, Adrian CÎNTAR și Simona REGEPI); Coordonator: Dorel MICLE; DVD-ROM: Adrian CÎNTAR; WEB: Sorin FORȚIU și Claudiu TOMA, Asociația "ArheoVest" Timișoara, JATEPress Kiadó, Szeged, 2017, Vol. 1: pp. 1–580 + DVD-ROM, Vol. 2: pp. 581–1282, ISBN 978-963-315-358-1 (Összes/General), 978-963-315-359-8 (I. kötet/volumul 1), 978-963-315-360-4 (II. kötet/volumul 2); Vol. 2, pp. 1153–1208.

HO = *Codex Diplomaticus Patrius • Hazai Okmánytár, A M[agyar]. T[udományos]. Akadémia Történelmi Bizottsága, I–VIII tomus/kötet, Győrött-Budapest, 1865–1891.*

Holban, 1962 = M[aria]. HOLBAN, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (problema stăpânirii efective a Severinului și a suzeranității în legătură cu drumul Brăilei)*, În: *Studii. Revistă de Istorie*, Anul XV – 1962, [nr.] 2, pp. [315/1]–347/33.

Holban, 1981 = Maria HOLBAN, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Problema stăpânirii efective a Severinului și a suzeranității în legătură cu drumul Brăilei)*, În: Holban, 1981a, pp. 126–154.

Holban, 1981a = Maria HOLBAN, *Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII–XIV*, Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, Biblioteca istorică, LVII, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, 312 pg.

Karácsonyi, I–III/1 = KARÁCSONYI János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Első Kötet, 1900, X + 464 pg.; Második Kötet, 1901, IV + 500 pg.; Harmadik Kötet, Első Fele, 1901, 256 pg.

KMH 1000–1350, I = *Korai Magyar Helynévszótár 1000–1350*, Vol. 1: *Abauj–Csongrád vármegye*, HOFFMANN István, PÓCZOS Rita, RÁCZ Anita, TÓTH Valéria, GYÖRFFY Erzsébet, RESZEGI Katalin, *A Magyar Névarchívum Kiadványai*, 10, Debrecen, 2005, 449 pg., Összkiadás ISBN 963 472 933 9 Ö, 1. kötet ISBN 963 472 934 7, ISSN 1417-958X.

KMTL, 1994 = *Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század)*, Főszerkesztő: KRISTÓ Gyula. Szerkesztők: ENGEL Pál és MAKK Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 754 pg., ISBN 9630567229.

Pall, 2005 = Francisc PALL, *Diplomatica latină din Transilvania medievală*, Ediție îngrijită de Ionuț COSTEA, Seria Documente • Istorie • Mărturii, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, 296 pg., ISBN 973-7710-76-2, 9789737710765.

SB, I, III = PESTY Frigyes, *A szörényi Bánság és Szörény vármegye története*, Magyar Tudományos Akadémia. Történelmi Bizottsága, Első Kötet, Budapest, 1877, 484 pg.; Harmadik Kötet (Oklevéltár, I. Kötet), Budapest, 1878, 426 pg.

Szendrei = SZENDREI János, *Miskolc város története és egyetemes helyirata*, I–V. Kötet, Miskolczi Város Közönsége, Miskolcz, 1890–1911.

Bibliolog **Gabriela Șerban**
(*Bocșa*)

Filip Matei – artist și patriot – 165 de ani de la naștere

Dacă ar trebui să vorbim despre Școala de pictură de la Bocșa va trebui neapărat să vorbim și despre zugravul/ moalărul/ și pictorul bisericesc Filip Matei. Dacă este vorba despre românism și lupta pentru limba română și pentru neamul românesc, de asemenea trebuie să-l amintim pe românul Filip Matei. Dacă ne gândim la participanții bocșeni la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, din nou trebuie să facem referire și la omul Filip Matei, ca delegat al ASTREI din Bocșa.

Filip Matei s-a născut în 5/17 martie 1853 în județul Timiș, comuna Igrăș, într-o familie de oameni simpli, fără mari posibilități materiale.

Plecat de acasă și ajutat de învățătorul său Gheorghe Popovici, Filip Matei ajunge ucenic în atelierul Popoviciilor din Oravița. Aici a deprins tehnica picturii alături de primii săi dascăli: Dimitrie și Mihai Popovici. După moartea acestora, Filip Matei preia atelierul și finalizează lucrările deja începute.

În anul 1877 s-a căsătorit cu bocșana Emilia Diaconovici și s-a mutat în Bocșa Vasiova. Aici și-a construit o casă după proiectare proprie: model vienez: casă stil vilă, înaltă, trepte din lemn, sculptura în lemn fiind executată tot de el, aici funcționând și atelierul său de lucru.

„Am cunoscut pe acest om din anii copilăriei mele. L-am stimat și l-am iubit pentru că avea o fire plină de veselie și foarte interesantă, încât aș fi stat zi și noapte ca să-i ascult sfaturile și poveștile lui pe care le rostea cu o voce clară ce apăsa fiecare cuvânt; iar când cânta în strana bisericii, vocea lui clară avea un farmec deosebit. Casa lui din Vasiova, pe care a zidit-o în formă de vilă, încadrată de o grădină mare, plină cu flori și pomi roditori, a fost o frumusețe ce desfăta privirea, ca un colțisor de rai pe pământ,” consemna condeierul plugar din Vasiova, Aurel Novac.

În această casă, în 1900 s-a născut Zeno Vancea, compozitorul și muzicologul vasiovean ai cărui părinți locuiau cu chirie la pictorul Filip Matei la acea vreme.

Filip Matei a construit casa după placul lui și a trăit aici aproximativ 50 de ani. În tot acest timp casa a fost folosită drept „centru de cultură,” aici întrunindu-se diferiți oameni de cultură și țărani iubitori de muzică, poezie, iubitori de neam și țară. Aveau loc repetiții de cor, dans, teatru, șezători literare.

CUPRINS

Constantin-Tufan Stan – Iosif Tempea și tribulațiile elevilor români la Gimnaziul Maghiar din Lugoj	1
Mircea Rusnac – „Dictatura proletariului” și muncitorimea reșițeană (1945-1954)	5
Florin Zamfir – Comuna Variaș în anii statornicirii regimului comunist în România	12
Ion Căliman – Banatul de nord-est – zonă a Făgetului	19
Ioan Hațegan – Scurt istoric al comunei Beba Veche	21
Ionel Bota – Anul 1868. Eminescu la Oravița	23
Sorin Forțiu – Banologia (V): Despre un criteriu metodologic greșit (Holban, 1962)	29
Gabriela Șerban – Filip Matei – artist și patriot – 165 de ani de la naștere	37
Claudiu Călin – Lista episcopilor vechii dieceze de Cenad	41
Alexandru Kósa, Ioan Hațegan – Din cronologia Banatului imperial (Anul 1719)	44
Valentin Bugariu – Viața bisericească în Banat în timpul păstoririi patriarhului Justinian Marina (1948-1977). Studiu de caz (I)	49
Aniversare	
Gabriela Șerban – Prof. dr. Dumitru Jompan la 80 de ani	59
Recenzii	
Adrian Magina – „Diplomatarivm Banaticvm”	60
Tatiana Ostroveanu – Legendele Timișoarei	61
Gabriela Șerban – Medalioanele Unirii	62

Revista apare sub egida Asociației Culturale
CONCORDIA Cenad, jud. Timiș, ROMÂNIA

Sponsori:

Consiliul Local Cenad și Primăria Cenad

Colegiul de redacție: Dușan Baiski (Timișoara) – editor și redactor-șef, Geo Galetaru (Dudeștii Noi) – redactor-șef adjunct, prof. Iancu C. Berceanu (Sănnicolau Mare), dr. Ionel Bota (Oravița), dr. Valentin Bugariu (Birda), drd. Claudiu Călin (Timișoara), conf. univ. dr. Tiberiu Ciobanu (Timișoara), prof. Simion Dănilă (Belinț), dr. Costin Feneșan (București), Sorin Forțiu (Timișoara), prof. dr. Ioan Hațegan (Timișoara), Werner Kremm (Reșița), prof. dr. Mircea Măran (Vârșeț), dr. Simona Regep (Timișoara), dr. Mircea Rusnac (Reșița), dr. Constantin-Tufan Stan (Lugoj), prof. dr. Dumitru Tomoni (Făget), bibliolog Gabriela Șerban (Bocșa), muzeograf Ion Traia (Timișoara), dr. Florin Zamfir (Variaș).

Responsabilitatea pentru conținutul și corectitudinea materialelor revine exclusiv autorilor.
Textele se pot trimite prin e-mail: dušanbaiszki@gmail.com, în format .doc sau .docx.
Revista se difuzează gratuit prin www.cenad.ro, www.banaterro.eu și www.banat-media.eu.
Tipografia Artpress, str. Cermena 1, Timișoara 300110, tel. 0256-293.809, fax 0256-293.975

ISSN 2501-1359
ISSN-L 2501-1359